

ISSN 2223-3822

Vladymyr, O. (2022) Castles and other objects of cultural heritage during the war: challenges and threats. Socio-Economic Problems and the State (electronic journal), Vol. 26, no. 1, pp. 23-36. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomvtz.pdf>

ЗАМКИ ТА ІНШІ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Ольга ВЛАДИМИР

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна

e-mail: olhavlada@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1244-101X>

Анотація: У статті розкрито роль замків та інших об'єктів архітектурно-культурної спадщини України у формуванні національної самоідентичності громадян. Замки та інші об'єкти культурної спадщини розглядаються як місця національної пам'яті, як свідчення історичних подій та етапів державотворення нашої країни, і як архітектурно-культурні об'єкти, які дають змогу відтворити та проаналізувати мистецько-стилістичні тенденції в різні епохи державного і культурного становлення нашого народу. Досліджено тенденції використання будівель замків у різні періоди становлення нашої держави, в тому числі і в час війни. З'ясовано, що існування замків та палаців у час війни піддаються різним ризикам. По-перше, будівлі як архітектурна спадщина можуть бути знищеними внаслідок бомбардувань чи інших бойових дій. По-друге, використання замкових та палацових будівель не за прямим призначенням, а для проведення у їхніх приміщеннях різноманітних, не пов'язаних з культурою заходів, досить пагубно впливає на подальшу долю їхнього існування. По-третє, під загрозу мародерства, розкрадання та вивезення на територію окупанта підпадають музейні експонати та інші об'єкти рухомої культурної спадщини. У статті також розглядаються й інші проблеми, з якими зіштовхнулися замки та інші об'єкти культурної спадщини України. Це, передусім, недостатня увага до збереження від руйнувань часом давніх архітектурних пам'яток, відсутність достатнього фінансування для проведення консервативних і реставраційних робіт, недостатня кількість реставраторів належного рівня кваліфікації. У статті розглянуто обсяги шкоди, завданої російськими окупантами об'єктам культурної спадщини України з часу повномасштабного вторгнення військ РФ на наші землі. У статті проведено огляд основних документів, якими регулюється захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Розглянуто, які основні дії, відповідно до статті 3 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (від 14 травня 1954 року) необхідно здійснювати з метою захисту культурних цінностей від наслідків воєнного нападу на наші землі. У статті обґрунтовано необхідність захисту замків та інших об'єктів культурної спадщини України не лише від воєнних загроз та злочинів, але і в мирний час.

Ключові слова: замки, об'єкти архітектурно-культурної спадщини України, національна ідентичність, війна, історія, культурні цінності, фінансування, консервація та реставрація.

Article history:

Received: May, 2022

1st Revision: May, 2022

Accepted: May, 2022

JEL classification:

H56

Z1

Z3

UDC:

351.85:930.85

DOI:

<https://doi.org/10.33108/sepd2022.01.023>

Владимир О. Замки та інші об'єкти культурної спадщини у час війни: виклики та загрози [Електронний ресурс] / Ольга Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2022. — Вип. 1 (26). — С. 23-36. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomvtz.pdf>

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

1. Постановка проблеми.

Чим багатовічнішою є історія становлення народу як нації, чим довготривалішими є процеси становлення його державності, тим багатшою і різноманітнішою стає історико-культурна спадщина цього народу. Замки є чи ненайважливішою архітектурно-мистецькою складовою цієї спадщини. Замки – це те сакральне місце кожної нації, де зберігаються великі мистецькі колекції живопису, скульптури, предметів побуту та повсякденного вжитку, які належать різним епохам. У замках можна ознайомитися з витворами мистецтва, промислів, результатами розвитку воєнної справи (зброї, обладунків тощо). Крім того, замки як об'єкти архітектурної спадщини мають свою особливу цінність. Розглядаючи та аналізуючи архітектурні форми замку, ми можемо довідатися багато інформації. Можемо оцінити якими були мистецькі тенденції, які стилістичні дизайнерські віяння переважали у той чи інший період, і що цьому сприяло. Які і з якими країнами відбувалися мистецько-освітні, творчі та культурні відносини. А також, виходячи із зовнішнього вигляду замків різних епох, історичного розвитку країни, можна зрозуміти воєнно-політичні обставини, які у ній панували.

Відвідуючи замки, ми можемо відчути дух відповідної епохи, її стиль, який проявляється у особливостях інтер'єрного оформлення, у меблях, у тематиці картин, у колекціях посуду чи одягу. Таким чином, можемо сказати, що замки – це свого роду історичні портали, які дають нам змогу подорожувати у часі, а також дозволяють відчувати атмосферу та краще пізнавати світогляд народу, який проживав на відповідній території у відповідний час.

Досить часто на території замків можна знайти поховання знатних родин, навіть причетних до державотворчих процесів. У замках відбувалися різні події, від святкування урочистостей, проведення важливих політичних розмов, дебатів, плетіння інтриг, до тримання оборонних позицій у часи війн.

Таким чином, можемо сказати, що замки – це місце національної сили, історичної пам'яті, концентрації та збереження культурно-мистецьких скарбів країни. А в давні воєнні часи замки були й оборонним місцем.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивчаючи публікації, присвячені дослідженню культурної спадщини України, можна довідатися багато інформації про історію цього чи іншого архітектурно-культурного об'єкта, про особливості його функціонування у різні періоди становлення нашої держави [2, 5, 8, 12-14, 17, 20-24, 26], ознайомитися із переліком та описом різних об'єктів рухомої та нерухомої культурної спадщини у різноманітних каталогах-довідниках. З 2021 року у публікаціях досить активно висвітлювалися питання реалізації проєктів «Велике будівництво» та «Велика реконструкція» [6, 7, 15, 19]. Проте у наукових публікаціях й надалі піднімається проблематика збереження об'єктів нашої культурної спадщини, недопущення їхнього перетворення на руїни, досліджуються шляхи пошуку фінансових залучень, необхідних для проведення реставраційних і консерваційних робіт [18, 25]. Серед основних досліджень слід виділити праці таких науковців та практиків як: Білаш К., Возницький Б., Вітолін О., Лугова О., Мизак Н., Орищенко К., Трубочанінов С., Суровий О., Хорощак К., Шурхало Д.

3. Невирішена частина проблеми.

Беручи до уваги інформацію, яку можна знайти у науково-дослідницькій і прикладній літературі, можемо зауважити, що піднята нами проблема не була

розглянутою, не було розроблено основних комплексних заходів та рекомендацій щодо збереження об'єктів культурної спадщини.

За сучасних умов роль замків дещо змінилася, порівняно з минулими століттями. Вони з оборонних об'єктів перетворилися більше на центри культурно-історичного просвітництва. Але вони й надалі відіграють надзвичайну роль у державотворенні.

З іншого боку, замкова спадщина країни вимагає до себе багато уваги та вливання значних ресурсів, необхідних для її відродження і збереження, реставрації та функціонального пристосування до потреб сучасного світу, але за умови збереження свого автентичного характеру.

Збереження замків України було складним питанням до широкомасштабного вторгнення військ РФ на наші землі. Як відзначали у Міністерстві культури та інформаційної політики ще у 2020 році, «стан об'єктів культурної спадщини, незалежно від приналежності до місцевої чи державної власності, з кожним роком погіршується, оскільки фінансування реставраційних робіт у попередні роки було не на часі» [25].

Очевидно, що якщо до початку російсько-української війни фінансування реставрації та збереження архітектурної спадщини України було не на часі, то за нинішніх воєнних реалій виділення коштів на таку ціль стає вкрай складним.

4. Виклад основного матеріалу.

За станом на 2020 рік у Міністерстві культури планували відреставрувати 50 замків/палаців, при цьому відзначалось, що серед замків та палаців є до 150 таких, які ще можна реставрувати, але, на жаль, вже є й багато руїн. Тому, щоб ті замки, які ще можна врятувати, не перетворились на руїни, необхідно є своєчасна та значна фінансова підтримка. Адже утримувати пам'ятки культурної спадщини у належному технічному стані без відповідної фінансової підтримки просто неможливо.

У табл. 1 подано перелік деяких замків, які потребують реставрації. Проте це лише незначна частка від загальних потреб у фінансуванні ремонтно-реставраційних робіт на об'єктах культурної спадщини України.

Таблиця 1. Деякі замки України, які потребують реставрації і які ще можна врятувати		
№ з/п	Замок/палац	Орієнтовна вартість ремонтно-реставраційних робіт, грн
1	Жовківський замок, м. Жовква	263 000 000
2	Монастир капуцинів, костел св. Йосафата, смт. Олесько	28 600 000
3	Замок Даниловичів, смт. Олесько	30 000 000
4	Палацовий ансамбль з парком «Качанівка», Чернігівська обл	50 000 000
5	Палац Дзембовської, Тернопільська обл	9 100 000
6	Золотопотіцький замок, Тернопільська обл	
7	Клеванський замок (Замок Чорторийських), Рівненська обл	
8	Палац садиби Ліщинських, Сумська обл	242 700 000
9	Палац Муравьових-Апостолів, Полтавська обл	45 000 000
10	Шарівський палацово-парковий комплекс «Садиба», Харківська обл	476 100 000
11	Садиба Сангушків, Хмельницька обл	413 900 000
12	Садиба Лопухіних, Черкаська обл	16 500 000
13	Палац Потоцьких, Вінницька обл	796 000 000
14	Хустський замок, Закарпатська обл	20 500 000
15	Пнівський замок (Замок магнатів Куропатів), Івано-Франківська обл	2 400 000
	Σ	2 393 800 000

Складено автором за матеріалами [25]

У Міністерстві культури заявили, що 80% культурно-історичних пам'яток в Україні потребують серйозної реставрації, ще 30% – перебувають в аварійному стані [7].

Тому, з метою збереження культурної спадщини Міністерством культури було започатковано проєкт «Велика реставрація» у рамках «Великого будівництва» з терміном реалізації 3 роки (з 2021 по 2023 рр.) та охопленням 150 об'єктів – замків, палаців, фортець, музеїв, театрів. Бюджет на 2021 рік було виділено у сумі 2 млрд грн, в тому числі 1,7 млрд грн (закладено в спецфонд від гральної сфери) і 300 млн грн загального фонду [19].

У держбюджеті на 2022 рік передбачено субвенцію у розмірі 1,8 млрд грн на реалізацію проєктів ремонтно-реставраційних і консерваційних робіт пам'яток культурної спадщини, що перебувають у комунальній власності. Тому такі пам'ятки реалізуються в межах проєкту «Велике будівництво», а в рамках «Великої реставрації» у 2022 році до уваги беруться об'єкти із кошторисом робіт від 1 млн грн [6].

Основними цілями «Великої реставрації» є:

- збереження культурної спадщини;
- розвиток інфраструктури у місцях розташування об'єктів культурної спадщини;
- поживлення туристичної діяльності (формування туристичних маршрутів) в Україні на внутрішньо державному та міжнародному рівнях;
- запровадження нового менеджменту та формування нового туристичного іміджу нашої країни [19].

Окрім проблем із достатнім залученням фінансових ресурсів у процесі реалізації проєкту «Велика реставрація» виявилась ще одна – недостатня кількість фахівців реставраційної справи. Ринок реставраторів в Україні є значно меншим, ніж ринок будівничих доріг, будинків, шкіл та садочків.

До переліку об'єктів, включених до проєкту «Велика реставрація», увійшло 16 проєктів з оновлення різних пам'яток архітектури Тернопільщини. Один з них вже завершено. Це – відбудова перехідного мосту та замкових стін у Збаразькому замку. Як повідомлялося на початку лютого 2022 року, реставраційні роботи велися у Чортківському замку щодо зміцнення його технічного стану, відновлення втрачених та пошкоджених елементів, а також консервація поточного стану. На проведення реставрації Чортківського замку виділено 17,5 млн грн [15].

Відомо, що до Національного заповідника «Замки Тернопілля» належать замки, які знаходяться у таких населених пунктах: м. Збараж, смт. Вишнівець, м. Скалат, м. Терехів, м. Чортків, смт. Микулинці, с. Язловець, с. Підзамочок, смт. Золотий Потік, а також фортеці у смт. Скала-Подільська та с. Кривче [17].

Хоч проєкт «Велика реставрація», до якої залучені і міжнародні партнери, продовжується навіть в умовах війни, проте із певними корективами. Усі роботи розподілено на два види. В першу чергу виконуються ті види робіт, які слід робити вже зараз – відновлення деяких пошкоджених будівель культурної спадщини та забезпечення охорони наших експонатів. А по-друге – це створення великого європейського панамериканського фонду відновлення культури та продовження реставрації [22]. Окрім цього, реставраційні роботи продовжуються у тих місцевостях, де це можливо. А також разом із західними партнерами планується відновлення проєкту «Велика реставрація» на деокупованих територіях.

Очевидно, що започаткування проєктів «Велика реставрація» та «Велике будівництво» є великим проривом на шляху збереження української культурної спадщини. Проте, погоджуємося з думкою К. Орищенко про те, що й досі велика кількість замків України знаходяться в стані занепаду, відсутність спонсорської і

своєчасної та достатньої державної підтримки стають приводом для зносу історично цінних споруд [18].

А тепер до проблем з фінансуванням додалися ще й проблеми воєнного часу. Війна накладає свій особливий відбиток на життя замків, палаців, фортець, у яких досить часто розміщуються цікаві музейні експонати, а іноді функціонують повноцінні музеї. Окупант, що прийшов на нашу землю, може завдати непоправної шкоди цим об'єктам культурної спадщини. На жаль, нам відомі такі факти з попередніх століть (табл. 2).

Таблиця 2. Українські цінності в російських музеях		
№ з/п	Українські цінності	Місце виявлення та розташування
1	Гребінь з кургану Солоха (Скіфські скарби)	Знайдено у 1912-1913 рр. біля Кам'янки-Дніпровської, Запорізька обл. (ермітаж, росія)
2	Перещепинський скарб (25 кг золотих виробів і 50 кг срібних)	Знайдено у 1912-1913 рр. на Полтавщині, (ермітаж, росія)
3	Івахниківський скарб (набір слов'янських жіночих прикрас)	Знайдено у 1905 р. на Полтавщині, (державний історичний музей в москві, росія)
4	Ніжинський скарб (срібники Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Святополка Володимировича)	Знайдено у 1852 р. на хуторі Бобрик, у районі Ніжина, (ермітаж, росія)
5	Скарб Десятинної Церкви (ювелірні прикраси)	Знайдено у 1928 р. у м. Київ, (державний історичний музей у москві, росія)
6	Вишгородська ікона (більш відома як Володимирівська)	Викрадена Андрієм Боголюбським з Вишгорода, 12 століття (третьяковська галерея, росія)
7	Мозаїка Димитрія Солунського	Михайлівський золотоверхий собор, у 20 столітті мозаїку вивезено (третьяковська галерея, росія)
8	Змійовик Мономаха	Знайдено у 1821 р біля с. Білоуса, Чернігівщина (державний російський музей в Санкт-Петербурзі, росія)
9	Козацькі хоругви та клейноди	Старанно заховані у російських музеях

Складено автором за матеріалами [8]

По-перше, ці будівлі як архітектурна спадщина просто можуть бути знищеними внаслідок бомбардувань чи інших бойових дій. За підрахунками фахівців, в Україні лише у ХХ столітті було знищено близько 10 тисяч архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність. Саме у цьому столітті відбулося дві світові війни. За даними історика С. Трубочанінова, в Україні було понад 5000 пам'ятних фортифікацій, проте від більшості з них сьогодні немає й сліду [20]. До нашого часу збереглося 116 твердинь або їхніх руїн. Найвідомішими є замки Львова, Кам'янця-Подільського, Хотина, Мукачєва, Збаража. Колись на землях Тернопілля було близько сотні замків, до нині збереглися деякі з них, а більшість перетворились у руїни [18]. Велика частина з них не збереглася внаслідок численних воєн, а також пожеж, природного та людського руйнування [23]. Зараз в Україні є 25 замків та 8 з них – у Львівській області [5].

Вже добіг кінця третій місяць повномасштабної російсько-української війни, яка розпочалась 24 лютого 2022 року. За цей час значних руйнувань зазнав Харків, у Чернігові знищено 70% споруд, у Маріуполі пошкоджено більше 90% будівель. На даний час немає можливості точно порахувати, скільки архітектурних пам'яток зазнало пошкоджень, і скільки було зруйновано. Міністерство культури створило сайт для фіксації культурних злочинів росії [11], але його наповнення відбувається досить мляво, за станом на 05.05.2022 було задокументовано 242 воєнних злочини проти об'єктів культурної спадщини України [16], станом на 22.05.2022 – 358 повідомлень [3], серед них житлові будинки, церкви, мечеті, монастирі, костели, синагоги, Турецька криниця, Воронцовський палац, Круглий двір, Садиба Л. Кеніга, бібліотеки, будинки

культури, школи, драмтеатри, залізничні двірці, летовища, музеї, маєтки та палаци, давні курганні поховання та ін.

Станом на 05.05.2022 терористи з рф зруйнували та пошкодили 1616 пам'яток національного значення, 72 – місцевого. Найбільших втрат завдано у Хмельницькій (84 об'єкти), Донецькій (45 об'єктів), Київській (38 об'єктів), Чернігівській (24 об'єкти), Луганській (17 об'єктів), Сумській (14 об'єктів) областях. Ворогом знищено та пошкоджено 92 релігійні споруди, зокрема 35 пам'яток історії та архітектури. Ракетним ударом пошкоджено відновлений в межах проєкту «Велика реставрація» музей на острові Хортиця [16].

У Маріуполі знищено «Садибу Гіацинтова», яка була зведена у стилі модерн і в якій знаходився художній музей імені Архипа Куїнджі; пошкоджено споруду музею старожитностей м. Чернігів, збудована у псевдоготичному стилі, маєток кінця 19 – початку 20 ст у м. Охтирка, у якому знаходився міський краєзнавчий музей; Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» що у Васильківці, в радянський період тут був свинарник, згодом гуртожиток, а тепер війська рф пограбували музей – винесли усе, в тому числі унітаз часів графів Попових [4].

По-друге, нищівної дії замкам та палацам завдає розміщення та проведення у їхніх приміщеннях різноманітних, не пов'язаних з культурою заходів. Як відзначає О. Суровий, втративши своє функціональне призначення, замкові комплекси України зазнали незворотних руйнувань [21].

Наприклад, Палац Терещенка у с. Червоне Житомирської області почав руйнуватися із приходом більшовицької влади. Після 1917 року у ньому розміщувався дитячий інтернат, згодом в будівлі була пожежа, що й призвело до запусіння та руйнування неоготичного палацу. Або ж занепад барокового Палацу Сангушко у м. Ізяслав Хмельницької області розпочався наприкінці XIX ст, коли він став власністю російської імперської армії і у ньому розмістили казарми. А відсутність догляду за ним в роки СРСР та й в останні десятиліття перетворює його на руїни [18].

Подібна ситуація склалася і з Поморянським замком на Львівщині. Після руйнацій, яких замок зазнав під час Першої світової війни, його було відремонтовано і ним опікувався його власник Юрій Потоцький до 1939 року. Під час Другої світової війни з літа 1941 року в замку розмістили Підстаршинську школу ОУНР, а з приходом більшовицької влади у ньому містилися райком КПУ та райвиконком. А цінні експонати було вивезено до росії та до деяких місцевих музеїв. Згодом у замку розмістили професійно-технічне училище, яке у 1980-ті роки переїхало у нове приміщення. Відтоді замок ніким не пильнувався, розпочався період мародерства, пошкодження зазнали стіни та дах будівлі, які привели його до аварійного стану [26].

Особливо сумною сторінкою в історії наших замків, було те що окупанти організовували у них катівні та в'язниці для українців під час воєн. Наприклад, за даними деяких дослідників, на західноукраїнських землях було замордовано понад 50 тисяч людей в кінці червня 1941 року, зокрема у Бережанській тюрмі, яка знаходиться неподалік Бережанського замку – 1500 осіб [2, с.147; 13]. З 27 по 30 червня 1941 р. у Бережанській тюрмі здійснювалися розстріли та катування [14, с.2]. Після відступу карателів населення розшукувало своїх рідних, тіла яких знаходили і у в'язниці, і біля Бережанського замку [13].

Сумною є й історія Золочівського замку. Із приходом більшовиків у 1939 році Золочівський замок отримав нову назву – Львівська тюрма №3. Із приходом німецьких окупантів, у Золочівському замку з липня 1942 до січня 1943 року утримувалися військовополонені французи, згодом тут утримували та знищували євреїв. Загалом на території Золочівщини було страчено 14 тисяч євреїв. З серпня 1944 року у Золочівському замку почала діяти радянська тюрма, сюди масово привозили учасників

українського підпілля та тих хто їм допомагав, а допомагали практично усі. В'язницею Золочівський замок був до 1953 року [24].

Достеменно невідомо скількох людей було закатовано у Золочівському замку НКВСівцями, але лік йшов на тисячі. Апогею більшовицьке свавілля досягло перед приходом німецьких окупантів [12].

По-третє, під загрозу розкрадання та вивезення на землі росії підпадають цінні музейні експонати. Для ворога це є особливо важливе завдання – привласнення чужого та подання його за своє. Очевидно, що дії агресора в Україні прирівнюються до геноциду українського народу, відтак викрадення та знищення нашої культурної спадщини для ворога є завданням номер один. Адже в такий спосіб він має намір зруйнувати архітектурні свідчення нашої історії, знищити чи привласнити мистецькі та культурні засоби нашого самовираження, нашої національної ідентифікації та самобутності.

Російські окупанти викрали й вивезли до Донецька більш як 2 тисячі унікальних експонатів з музеїв Маріуполя, серед яких оригінальні роботи Архипа Куїнджі, Івана Айвазовського, а також стародавні ікони та унікальний рукописний сувій тори [4].

У час війни замки та палаци разом з музеями опинилися перед новими викликами та загрозами, до яких слід максимально підготуватися та убезпечитися.

Через дії російських окупантів Україна чи не щодня втрачає свої культурні пам'ятки. Ризики знищення, руйнування та грабежу наших пам'яток залишатиметься доти, поки йтимуть бойові дії і поки окупант не полишить останні сантиметри нашої землі. Тому волонтери, представники громадських організацій і культурних інституцій розробляють різні шляхи захисту об'єктів архітектури та експонатів музеїв, галерей. Наприклад, для забезпечення можливості евакуації усїєї колекції експонатів Музею західного і східного мистецтва, який знаходиться в м. Одеса, волонтерська організація Museum for change, заручившись підтримкою House of Europe, закупила і надала музеям усі пакувальні матеріали, необхідні для збереження експонатів [10].

Крім того, даний музей уже пережив Другу світову війну, під час якої його експонати було евакуйовано до уфі, але після цього значна частина колекції не повернулася у музей і її було втрачено. Не повернулися роботи таких світових майстрів як Нікола Пуссен (французький живописець XVII ст), Антоніс ван Дейк (фламандський живописець XVII ст). Крім того, як відзначає К. Міхейцева, у росіян є звичка присвоювати і експортувати людський капітал. Вони видають діячів культури, письменників, майстрів живопису іншої країни за росіян [10].

На початку лютого 2022 року на сайті Міністерства культури розміщено інформацію про шляхи та механізми збереження культурної спадщини в період надзвичайних подій, зокрема війни [9]. Оскільки Україна є стороною Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (від 14 травня 1954 року), то відповідно до статті 3 вона навіть у мирний час зобов'язується підготувати охорону культурних цінностей, розташованих на її власній території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи необхідних заходів, зокрема:

- систематизувати інформацію про культурні цінності, включаючи мінімальну інформацію про кожну культурну цінність, що дає змогу її ідентифікувати, з обов'язковим фотографуванням і дублюванням інформації на надійних різних засобах зберігання;
- подбати про заходи протипожежної безпеки в закладах культури, що зберігають культурні цінності;
- передбачити заходи захисту від викрадення, знищення чи пошкодження культурних цінностей;
- підготувати плани і допоміжні матеріали (захисні плівки, бокси, возики, мотузки, захисний одяг персоналу, драбини, тощо), необхідні для екстренної евакуації

культурних цінностей першої черги (найцінніших) у разі виникнення пожежі чи інших загроз знищення або пошкодження культурних цінностей;

– проводити періодичні навчальні тренування з питань захисту культурних цінностей для працівників закладів культури, у тому числі щодо евакуації культурних цінностей;

– облаштувати захисні споруди та інші засоби захисту закладів культури, в яких зберігаються культурні цінності.

Що стосується евакуації матеріальних і культурних цінностей, то вона проводиться у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть заподіяти їм шкоду, за наявності часу на її проведення. Евакуації забезпечуються шляхом: 1) утворення регіональних, місцевих та об'єктових органів з евакуації; 2) планування евакуації; 3) визначення безпечних районів, придатних для розміщення евакуйованого населення та майна; 4) організації оповіщення керівників суб'єктів господарювання і населення про початок евакуації; 5) організації управління евакуацією; 6) життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях їх безпечного розміщення; 7) навчання населення діям під час проведення евакуації [9].

Відповідальними за планування евакуації культурних цінностей є Міністерство культури України (МКІП), Міністерство юстиції України разом з Укрдержархівом, інші центральні і місцеві органи виконавчої влади, Національна академія наук України. Обсяги та черговість проведення евакуації матеріальних і культурних цінностей, їх детальний перелік визначаються органами державної влади, суб'єктами господарювання, громадськими об'єднаннями та/або громадянами, в управлінні, віданні або власності яких перебувають відзначені цінності, та враховуються під час планування заходів з евакуації.

Згідно зі статтею 1 Конвенції про захист культурних цінностей (від 14 травня 1954 року), у разі збройного конфлікту *культурними цінностями є*:

а) цінності, рухомі чи нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічні розташування, архітектурні ансамблі, визначені як такі, що представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукцій цінностей, зазначених вище;

б) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (а), такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (а);

в) центри, в яких є значна кількість культурних цінностей, зазначених у пунктах (а) і (б), так звані «центри зосередження культурних цінностей» [9].

Також в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій МОУ від 23.03.2017 №164, мова йде про те, що культурні цінності не повинні використовуватись у воєнних цілях.

Основними документами, якими регулюється захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту в Україні, є:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 (Гаазька конвенція 1907 року, дата набрання чинності якої для України 24.08.1991).

2. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 (Гаазька конвенція 1954 року).

3. Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (прийнятий одночасно з Гаазькою конвенцією 1954 року).

4. Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (прийнятий одночасно з Гаазькою конвенцією 1954 року).

5. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (згідно з Законом України від 30.04.2020 № 585-IX).

6. Кодекс цивільного захисту України.

7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

9. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений постановою КМ України від 30.10.2013 № 841.

10. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом МО України 23.03.2017 №164, зареєстрованим у МЮ України 09.06.2017 № 704/30572.

11. Методика планування заходів з евакуації, затверджена наказом МВС України від 10.07.2017 № 579, зареєстрована у Міністерстві Юстиції України 01.08.2017 № 938/30806.

Крім того, дедалі більше пам'яток України отримують знак «блакитного щита», але його застосування є неможливим без спеціального дозволу компетентних органів. Місією «блакитного щита» є робота, спрямована на захист світової культурної спадщини, що опинилася під загрозою внаслідок збройного конфлікту, природних чи техногенних катастроф [1].

5. Висновки та перспективи подальших досліджень в даному напрямку.

Культурні цінності постійно стають предметами вчинення різних злочинів, у тому числі викрадення, контрабанди, навіть у мирні часи. А в час війни вони опинилися під особливою загрозою. Присутніми є високі ризики їхнього фізичного знищення, мародерства та викрадення і вивезення на територію країни-окупанта. Тому перед державою та її компетентними організаціями стоїть чимало завдань із збереження цінностей, належного їх упакування, забезпечення оперативної евакуації.

Нам слід особливо подбати про збереження нашої архітектурно-культурної спадщини у стані війни. Наша спадщина – це наша пам'ять, історія, без якої нам важко доводити світу, собі та нащадкам хто ми є, яким ми є народом, важко відстояти і втримати свою інтелектуальну самоідентифікацію та забезпечити трансцендентний зв'язок між минулим і планами на майбутнє.

Author details (in English)

CASTLES AND OTHER OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE DURING THE WAR: CHALLENGES AND THREATS

Olha VLADYMYR

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

56 Ruska str., 46001, Ternopil, Ukraine

e-mail: olhavlada@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1244-101X>

Abstract. *The role of castles and other objects of architectural and cultural heritage of Ukraine in the formation of national identity of citizens are reveals in the article. Castles and other cultural heritage sites are considered as places of national memory, as evidence of historical events and stages of state formation of our country, as architectural and cultural sites that can reproduce and analyze artistic and stylistic trends in different eras of state and cultural formation of our people as well. Trends of castle buildings use in different periods of formation of our state, including during the war, are studied. The existence of castles and palaces during the war was found to be subject to various risks. First, buildings as an architectural heritage can be destroyed by bombing or other hostilities. Secondly, the use of castle and palace buildings for other purposes, to hold various non-cultural events in their premises, has a very detrimental effect on the future of their existence. Third, museum exhibits and other objects of movable cultural heritage are under the threat of looting, theft and deportation to the territory of the occupier. The article also considers other problems faced by castles and other cultural heritage sites of Ukraine. These are, first of all, insufficient attention to the preservation of ancient architectural monuments from destruction, lack of sufficient funding for conservation and restoration work, insufficient number of restorers of the appropriate qualification level. The article examines the amount of damage caused by the russian occupiers to the cultural heritage sites of Ukraine since the full-scale invasion of our lands by russian troops. The article reviews the main documents governing the protection of cultural property in the event of an armed conflict in Ukraine. The main actions under Article 3 of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (May 14, 1954) are considered to be taken to protect cultural property from the effects of armed conflict on military attack on our lands. The article substantiates the need to protect castles and other cultural heritage sites of Ukraine not only from war threats and crimes, but also in peacetime.*

Key words: *castles, objects of architectural and cultural heritage of Ukraine, national identity, war, history, cultural values, financing, conservation and restoration.*

Appendix A. Supplementary material

Supplementary data associated with this article can be found, in the online version, at <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomvtz.pdf>

Funding

The authors received no direct funding for this research.

Citation information

Vladymyr, O. (2022) Castles and other objects of cultural heritage during the war: challenges and threats. *Socio-Economic Problems and the State* (electronic journal), Vol. 26, no. 1, pp. 23-36. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomvtz.pdf>

Використана література:

1. Blue Shield Ukraine. URL: <http://www.blueshield-international.org>
2. Tertil R. Zamek w Brzeżanach. Portal dawnej bramy wjazdowej. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie BZS.RKPS.9732.k.20.
3. Білаш К. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. *LB Live*. 25.03.2022. URL: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html
4. Білаш К. Втрати історичної та культурної спадщини України під час війни. *Район.in.ua*. 31.03.2022. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/501852-vtrati-istorichnoi-ta-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pid-chas-viyni>
5. Возницький Б. Замки в Україні і на Львівщині – у катастрофічному стані. *Народна думка*. 2010. 19 квітня.
6. Велика реставрація: Уряд затвердив порядок передачі коштів у регіони на відновлення пам'яток комунальної власності. 09.02.2022 URL: <https://mkip.gov.ua/news/6873.html>
7. Велика реставрація: які об'єкти увійшли до програми. *Слово і діло*. 30.06.2021 URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/30/infografika/suspilstvo/velyka-restavracziya-yaki-obyekty-uvijshly-prohramy>

8. Вітолін О. Українські цінності в російських музеях: топ вкрадених скарбів. *Вікенд*. URL: <https://weekend.today/gorod/top-vkradenyh-skarbiv.htm?fbclid=IwAR00RC6X3NAtkTNd4ktY1WHEIALt6rnRZIMLCYKHUjpENvpnnVa9LJ2kfU8>
9. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. 11.02.2022. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html>
10. Зберегти культуру Одеси під час війни. *Ukrainer*. 05.05.2022. URL: <https://ukrainer.net/kultura-odesy/>
11. Збираємо свідчення злочинів проти культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>
12. Історія Золочівського замку-тюрми після 1941 року. *Золочів.net*. 10.07.2016. URL: <https://zlochiv.net/istoriya-zlochivskogo-zamku-tyurmi-pislya-1941-roku/>
13. Лугова О. Бережанський замок в часи Другої світової війни (1939-1945 рр) /Державний історико-архітектурний заповідник у м. Бережани (наукова робота). URL: <http://www.diaz.org.ua/index.php/ua/naukova-robota/naukovi-doslidzhennia/265-berezhanskyu-zamkovyyu-kompleks-v-chasy-druhoiy-svitovoyi-viyny>
14. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА (Козівський район). Книга шоста. Чернівці, 2007. 272 с.
15. На Тернопільщині реставрують один із найстаріших замків області. *Укрінформ*. 23.02.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3410503-na-ternopilsini-restavruut-odin-iz-najstarisih-zamkiv-oblasti.html>
16. Названа кількість пам'яток культурної спадщини України, які зруйнували та викрали терористи. *Газета по-українськи*. 05.05.2022. URL: https://gazeta.ua/articles/np/_nazvana-kilkist-pamyatok-kulturnoyi-spadschini-ukrayini-yaki-zrujnuvali-ta-vikrali-teroristi/1086344
17. Національний заповідник Замки Тернопілля. URL: zamky.te.ua
18. Орищенко К. Перспективи відродження замків України. *Географія та туризм*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2022. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/oryschenko.htm
19. Ремонт об'єктів та оновлений менеджмент: в ОП нагадали про цілі «Великої реставрації». *Укрінформ*. 10.03.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3205424-remont-obektiv-ta-onovlenij-menedzment-v-op-nagadali-pro-cili-velikoi-restavracii.html>
20. Трубочанінов С. Країна замків і фортець. Кам'янець-Подільський, 2007.
21. Суровий О. А. Замки України в системі міжнародного та внутрішнього туризму в Україні. *Розвиток індустрії гостинності та міжнародного бізнесу: сучасний стан і перспективи*: збірник тез доповідей IX Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2020. С. 74-76.
22. Україна реставрує культурні об'єкти навіть під час війни. *Укрінформ*. 19.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3487420-ukraina-restavruue-kulturni-obekti-navit-pid-cas-vijni-tkacenko.html>
23. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII-XVIII ст. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
24. Фернеза С. Золочівський замок. *Мандрівки*. 21.01.2012. URL: <https://plastovabanka.org.ua/mandrivka/zlochivskyj-zamok/>

25. Хорощак К. Гроші на культуру: у якому стані перебувають замки та інші архітектурні пам'ятки України. *Українська правда*. 22.11.2020. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2020/11/22/243111/>
26. Шурхало Д. Замки, палаци, фортеці України. Як врятувати занедбану архітектурну спадщину? *Радіо Свобода*. 10.01.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31039950.html>

References

1. Blue Shield Ukraine. URL: <http://www.blueshield-international.org>
2. Tertil R. Zamek w Brzeżanach. Portal dawnej bramy wjazdowej [Castle in Brzeżany. The portal of the former entrance gate]. Scientific Library of PAU and PAN in Krakow BZS.RKPS.9732.k.20.
3. Bilash K. (2022). Velyke ruynivnytstvo: kul'turni vtraty Ukrayiny pid chas viyny [The Great Destruction: Cultural Losses of Ukraine during the War]. *LB Live*. URL: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velyke_ruynivnytstvo_kulturni.html
4. Bilash K. (2022) Vtraty istorychnoyi ta kul'turnoyi spadshchyny Ukrayiny pid chas viyny [Losses of historical and cultural heritage of Ukraine during the war]. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/501852-vtrati-istorichnoi-ta-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pid-chas-viyni>
5. Voznyts'kyy B. (2010). Zamky v Ukrayini i na L'vivshchyni – u katastrofichnomu stani [Castles in Ukraine and Lviv region - in a catastrophic state]. *People's opinion – Narodna dumka*.
6. Velyka restavratsiya: Uryad zatverdyyv poryadok peredachi koshtiv u rehiony na vidnovlennya pam'yatok komunal'noyi vlasnosti (2022) [Major restoration: The government has approved the procedure for transferring funds to the regions for the restoration of communal monuments]. URL: <https://mkip.gov.ua/news/6873.html>
7. Velyka restavratsiya: yaki ob'yekty uviyshly do prohramy (2021) [Great restoration: what objects are included in the program]. *Word and deed. – Slovo i dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/30/infografika/suspilstvo/velyka-restavratsiya-yaki-obyekty-uviyshly-prohramy>
8. Vitolin O. Ukrayins'ki tsinnosti v rosiys'kykh muzeyakh: top vkradenykh skarbiv [Ukrainian values in Russian museums: top of stolen treasures]. *Vikend. – Weekend*. URL: <https://weekend.today/gorod/top-vkradenykh-skarbiv.htm?fbclid=IwAR00RC6X3NAtkTNd4ktY1WHElAlT6rnrZIMLCYKHUjpENvpnnVa9LJ2kfU8>
9. Zakhyst kul'turnykh tsinnostey u razi zbroynoho konfliktu (2022) [Protection of cultural values in case of armed conflict]. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html>
10. Zberehty kul'turu Odesy pid chas viyny (2022) [Save the culture of Odessa during the war]. *Ukrainer*. URL: <https://ukrainer.net/kultura-odesy/>
11. Zbyrayemo svidchennya zlochyniv proty kul'turnoyi spadshchyny, vchynenykh rosiys'kymy okupatsiynymy viys'kamy na terytoriyi Ukrayiny [We are collecting evidence of crimes against cultural heritage committed by the Russian occupation forces on the territory of Ukraine]. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>
12. Istoriya Zolochivs'koho zamku-tyurmy pislya 1941 roku (2016) [History of Zolochiv Castle-Prison after 1941]. URL: <https://zolochiv.net/istoriya-zolochivskogo-zamku-tyurmi-pislya-1941-roku/>

13. Luhova O. Berezhans'kyy замок в часы Другой мировой войны (1939-1945) [Berezhany Castle during the Second World War (1939-1945)]. State Historical and Architectural Reserve in Berezhany (scientific work) – Derzhavnyy istoryko-arkhitekturnyy zapovidnyk u m. Berezhany (naukova robota).
14. Myzak N. (2007). Za tebe, svyata Ukrayino. Berezhans'kyy povit u vyzvol'niy borot'bi OUN, UPA (Kozivs'kyy rayon) [Berezhany district in the liberation struggle of the OUN, UPA (Kozivsky district)]. Book six – Knyha shosta. Chernivtsi. P. 272.
15. Na Ternopil'shchyni restavruyut' odyń iz naystarishykh zamkiv oblasti (2022) [One of the oldest castles in the Ternopil region is being restored]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3410503-na-ternopilsini-restavruut-odin-iz-najstarisih-zamkiv-oblasti.html>
16. Nazvana kil'kist' pam'yatok kul'turnoyi spadshchyny Ukrayiny, yaki zruynuvaly ta vykraly terorysty (2022) [The number of monuments of cultural heritage of Ukraine that were destroyed and stolen by terrorists is named]. URL: https://gazeta.ua/articles/np/_nazvana-kilkist-pamyatok-kulturnoyi-spadschini-ukrayini-yaki-zrujnuvali-ta-vikrali-teroristi/1086344
17. Natsional'nyy zapovidnyk Zamky Ternopillya [Ternopil Castles National Reserve]. URL: zamky.te.ua
18. Oryshchenko K. (2022). Perspektyvy vidrozhennya zamkiv Ukrayiny [Prospects for the revival of castles in Ukraine]. Proceedings of the V All-Ukrainian scientific-practical Internet conference "Geography and Tourism" – Materialy V Vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi Internet-konferentsiyi «Heohrafiya ta turyzm». Kharkiv: KhNPU named by H. Skovoroda. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/oryschenko.htm
19. Remont ob'yektiv ta onovlenyy menedzhment: v OP nahadaly pro tsili «Velykoyi restavratsiyi» (2021) [Repair of facilities and updated management: the OP reminded of the goals of the "Great Restoration"]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3205424-remont-obektiv-ta-onovlenij-menedzment-v-op-nagadali-pro-cilivelikoi-restavracii.html>
20. Trubchaninov S. (2007). Krayina zamkiv i fortets' [Country of castles and fortresses]. Kamenets-Podilsky.
21. Surovyy O. A. (2020). Zamky Ukrayiny v systemi mizhnarodnoho ta vnutrishn'oho turyzmu v Ukrayini [Castles of Ukraine in the system of international and domestic tourism in Ukraine]. Development of the hospitality industry and international business: current status and prospects: a collection of abstracts of the IX International. scientific-practical conf. – Rozvytok industriyi hostynnosti ta mizhnarodnoho biznesu: suchasnyy stan i perspektyvy: zbirnyk tez dopovidey IKh Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ternopil. P.74-76.
22. Ukrayina restavrue kul'turni ob'yekty navit' pid chas viyny (2022) [Ukraine restores cultural sites even during the war]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3487420-ukraina-restavrue-kulturni-obekti-navit-pid-cas-vijni-tkacenko.html>
23. Ukripleni mista, zamky, oboronni dvory ta inkastel'ovani sakral'ni sporudy L'vivshchyny KhIII-XVIII st.krayina restavrue kul'turni ob'yekty navit' pid chas viyny [Fortified cities, castles, defensive courtyards and cascaded sacred buildings of Lviv region of the XIII-XVIII centuries]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
24. Ferneza S. Zolochivs'kyy замок (2012) [Zolochiv Castle]. Travels – Mandrivky. URL: <https://plastovabanka.org.ua/mandrivka/zolochivskyj-zamok/>

25. Khoroshchak K. Hroshi na kul'turu: u yakomu stani perebuwayut' zamky ta inshi arkhitekturni pam'yatky Ukrayiny (2020) [Money for culture: in what condition are castles and other architectural monuments of Ukraine]. Ukrainian Truth – Ukrayins'ka pravda. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2020/11/22/243111/>
26. Shurkhalo D. Zamky, palatsy, fortetsi Ukrayiny. Yak vryatuvaty zanedbanu arkhitekturnu spadshchynu? (2021) [Castles, palaces, fortresses of Ukraine. How to save an abandoned architectural heritage?]. Radio Liberty. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31039950.html>

© 2022 Socio-Economic Problems and the State. All rights reserved.
This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.
You are free to:
Share — copy and redistribute the material in any medium or format Adapt — remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.
The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.
Under the following terms:
Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made.
You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
No additional restrictions
You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Socio-Economic Problems and the State (ISSN: 2223-3822) is published by Academy of Social Management (ASM) and Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (TNTU), Ukraine, Europe.

Publishing with SEPS ensures:

- Immediate, universal access to your article on publication
- High visibility and discoverability via the SEPS website
- Rapid publication
- Guaranteed legacy preservation of your article
- Discounts and waivers for authors in developing regions

Submit your manuscript to a SEPS journal at <http://sepd.tntu.edu.ua>

